

تبیین نظریه "رشد اخلاقی پنج مولفه ای" بر مبنای دیدگاه علامه طباطبایی (ره)

فاطمه وجدانی^۱، محسن ایمانی^۲، علیرضا صادق زاده قمصری^۳

ابعاد مختلف وجود انسان چنان پیچیده و شگفت انگیز است که هنوز هم با وجود پویس های فکری محققان و اندیشمندان در قلمروهای علمی مختلف از جمله، زیست شناسی، روانشناسی، فلسفه، علوم اعصاب و نظایر آن نتوانسته است دید روشن و کاملی از این موجود پیچیده به دست دهد. تمرکز دیدگاه های فلسفی یا روانشناختی بر وجوه مختلف آدمی منجر به ارائه نظریه های رشد و تربیت اخلاقی متنوعی شده است که هر یک عمدتاً پرورش بخشی از وجود انسان را مد نظر قرار می دهند و انسانی که با این رویکرد تحت تربیت و رشد قرار گیرد، انسانی متعادل و سازوار نخواهد بود. از نمونه های این نوع نگرش های تک بعدی به انسان در زمینه رشد اخلاقی می توان به رویکردهای رشدی- شناختی پیازه و کولبرگ اشاره نمود. به رغم اهمیت مسلم استدلال و قضاوت اخلاقی در عملکرد اخلاقی، مرکزیت استدلال در رفتار اخلاقی، پارادایمی است که رو به افول می رود (نارواثر، ۲۰۰۸). امروزه تحقیقات روانشناختی، جامعه شناختی و برخی دیدگاه های فلسفی نشان داده اند که اتصال نسبتاً ضعیفی میان استدلال و عمل اخلاقی وجود دارد (بلزی، ۱۹۸۰ و توما، ۱۹۹۴)؛ نکته ای که قرآن کریم نیز به آن اشاره دارد و بیان می دارد که انسان ممکن است به رغم داشتن یقین منطقی نسبت به حقایق امری، از انجام آن سر باز بزند و در عوض، به ندای هوای نفس خود گوش فرا دهد (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸، ص ۳۸۸).

رویکرد اخلاق غمخواری در اعتراض به بی اعتنایی دیدگاه شناختی به نقش عواطف در اخلاق ورزی به وجود آمد. ولی آن رویکرد نیز توجه خود را عمدتاً بر بعد عاطفی (عواطف غمخواری و همدلی) متمرکز نمود و اهمیت بعد معرفتی اخلاق و فرایندهای عالی شناختی را کم اهمیت تلقی کرد. رویکرد فضیلت نیز تا حد زیادی بعد عملی تربیت و ایجاد عادات اخلاقی خوب را هدف قرار می دهد.

^۱دانش آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه تربیت مدرس؛ f_vodgani@yahoo.com

^۲استادیار دانشگاه تربیت مدرس؛ IMANIMO2@GMAIL.COM

^۳استادیار دانشگاه تربیت مدرس؛ alireza_sadeqzadeh@yahoo.com

امروزه با توجه به شکاف میان نظر و عمل از یک سو و آشکار شدن پیش رونده ی ابعاد مختلف وجود آدمی و به خصوص در هم تنیدگی عملکرد آن ها در اخلاق ورزی، تغییر پارادایم به سوی رویکردهای تلفیقی اجتناب ناپذیر می نماید. روایت های جدید از تربیت منش مانند نظریه لیکونا نشانگر چنین نگرش ها و گرایش هایی است. البته رویکردهای تلفیقی توانسته اند تا حدی نقاط ضعف رویکردهای تک بعدی را کاهش دهند و از نقاط قوت آن ها سود ببرند. اما تا وقتی به وجه معنوی (به معنای خاص) انسان که مهم ترین بعد وجودی او هم هست، توجه نشود، هنوز نمی توان برنامه جامع و موثری برای رشد اخلاقی او پیشنهاد نمود.

مساله اصلی این پژوهش آن است که چگونه می توان نظریه ای را برای رشد اخلاقی انسان طراحی نمود که: اولاً، تمام ابعاد وجودی او را تحت پوشش قرار دهد؛ ثانیاً، بتواند تشکیکی بودن رشد را نشان داده، دلالت هایی برای مرحله ای نمودن رشد و تربیت اخلاقی داشته باشد؛ ثالثاً، برای تمام سنین قابلیت کاربرد داشته باشد. و رابعاً، دستورالعمل های دقیق و روشنی برای هدایت فرایند تربیت اخلاقی در اختیار مربیان تربیت اخلاقی قرار دهد.

با توجه به اشراف ستودنی علامه طباطبایی (ره) بر تفسیر قرآن کریم از یک سو، دیدگاه های عمیق فلسفی ایشان در باب انسان و روابط او با جامعه، خداوند و جهان هستی از سوی دیگر و به ویژه با عنایت به دیدگاه های ابتکاری ایشان در باب ایمان و اراده و نیز توجه دقیق ایشان به ابعاد دیگری از انسان هم چون عواطف، هیجانات و امیال به عنوان بخشی از مبادی عمل، به نظر می رسد که می توان با استفاده از آراء و نظریات ایشان دیدگاه جامعی را در مورد رشد اخلاقی انسان مطرح نمود و مسیر جدیدی را برای هدایت موثرتر جریان تربیت اخلاقی به ویژه برای مدارس کشور گشود.

پرسش های پژوهش:

در این مقاله به سه سوال اساسی زیر پاسخ داده شده است:

- بر اساس دیدگاه علامه طباطبایی، رشد اخلاقی چیست و چه ابعاد و مولفه هایی دارد؟
 - بر اساس دیدگاه علامه طباطبایی، چه مراحل را برای رشد اخلاقی می توان در نظر گرفت؟ و ویژگی ها و عملکردهای انسان در هر یک از این مراحل چگونه است؟
 - بر اساس این نظریه اصول تربیت اخلاقی موثر در مدرسه کدامند؟
- این پژوهش از نوع بنیادی - کاربردی است و روش انجام پژوهش، توصیفی - تحلیلی - استنباطی می باشد.

بخش مهمی از مبانی نظری این پژوهش به دیدگاه خاص علامه راجع به اراده بر می گردد. زیرا ایشان بر خلاف فلاسفه قبلی، برای اراده استقلال نسبی قائل است و اراده را از حاکمیت قطعی عقل خارج می سازد (رخشاد به نقل از علامه طباطبایی، ۱۳۸۸، ص ۳۳۰) و نقش آن را در عملکرد اخلاقی انسان بسیار پر رنگ و تعیین کننده می بیند. هم چنین، ایشان ایمان را امری ارادی (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۸، ص ۳۸۸ و همان، ج ۱۱، ص ۴۸۴) و مشتمل بر دو مولفه معرفتی و ارادی می دانند و آن را به دقت مرحله بندی می کنند (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱، صص ۴۵۷-۴۵۳).

بخش دیگری از مبانی نظری پژوهش، مربوط به نظریه ادراکات اعتباری ایشان است (طباطبایی، بی تا) که نقش عواطف و حب و بغض ها را در انتخاب های انسان پر رنگ و بسیار تاثیر گذار می دانند.

یافته های پژوهش:

دیدگاه های علامه طباطبایی دلالت های دقیق و ظریفی برای رشد اخلاقی مطرح می نماید. بر اساس دیدگاه علامه می توان برای رشد اخلاقی چهار مرحله اصلی در نظر گرفت که اولین مرحله در گروی تلاش ارادی انسان نمی باشد اما مهم ترین زیرساخت ها و پایه های رشد اخلاقی او از طریق روابط عاطفی با اطرافیان، یادگیری های ضمنی و غیر مستقیم و نیز انفعالات ناشی از تغذیه و مزاج و عواملی نظیر آن، پایگذاری می شود و نقش اساسی در رشد بعدی (رشد آگاهانه و ارادی او) دارد. مرحله دوم قبل از اسلام و ایمان است و انسان ها فارغ از جهان بینی الهی می توانند به آن دست یابند و دو مرحله بعدی به ترتیب، مرحله مبتنی بر مراتب ابتدایی ایمان و مرحله تکمیلی رشد اخلاقی می باشند.

رشد حداقل در قالب پنج محور یا مولفه: معرفت، عواطف، ایمان، اراده (و عمل) و مداومت پیش می رود. تمام این مولفه ها ماهیت تشکیکی دارند و به مرور و تحت شرایط مناسب رشد می نمایند. رشد اخلاقی از ابتدای دوران جنینی و بلکه پیش از آن آغاز می گردد و تا آخرین لحظه زندگی ادامه دارد. بر اساس این تلقی از رشد، اصول تربیت اخلاقی موثر به تفصیل توضیح داده شده است.

واژگان کلیدی: رشد اخلاقی، اراده، ایمان، عواطف، علامه طباطبایی (ره).

فهرست منابع:

- رخشاد، محمد حسین. (۱۳۸۸). **در محضر علامه طباطبایی**. قم: موسسه فرهنگی سما.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۷۴). **تفسیر المیزان** (ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۸۹). **رساله الولایه** (مقدمه و شرح سید علی طباطبایی). قم: مطبوعات دینی.
- طباطبایی، محمد حسین. (۱۳۸۹). **بدایه الحکمه** (ترجمه و شرح علی شیروانی). قم: بوستان کتاب.

- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۸۹). **نهایه الحکمه** (ترجمه و شرح علی شیروانی). قم: بوستان کتاب.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۸۸). **بررسی های اسلامی** (به کوشش سیدهادی خسروشاهی). قم: بوستان کتاب.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۶۹). **انسان از آغاز تا انجام** (ترجمه و تعلیقات صادق لاریجانی آملی). تهران: الزهرا.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۶۲). **رسائل سبعة**. قم: بنیاد علمی و فرهنگی.
- طباطبایی، محمدحسین. (بی تا). **اصول فلسفه و روش رئالیسم**. قم: صدرا.
- Blasi, A. (1980). Bridging moral cognition and moral action: A critical review of the literature. **Psychological Bulletin**, 88, 1-45.
- Narvaez, D. (2008). **Human Flourishing and Moral Development: Cognitive and Neurobiological Perspectives off Virtue Development**. In: L. P. Nucci& D.
- Narvaez (Eds.). **Handbook of Moral and Character Education**New york. Routledge.

Surf and download all data from SID.ir: www.SID.ir

Translate via STRS.ir: www.STRS.ir

Follow our scientific posts via our Blog: www.sid.ir/blog

Use our educational service (Courses, Workshops, Videos and etc.) via Workshop: www.sid.ir/workshop